

ФОРМУВАННЯ ЕМОЦІЙНО-ЕТИЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ ЗАСОБАМИ МУЗИЧНО-РИТМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

FORMATION OF EMOTIONAL AND ETHICAL COMPETENCE OF JUNIOR SCHOOLCHILDREN BY MEANS OF MUSICAL AND RHYTHMIC ACTIVITIES

Стаття присвячена одній із актуальних проблем у галузі початкової освіти – формуванню емоційно-етичної компетентності молодших школярів. Зокрема, уточнено сутнісну характеристику понять «емоційно-етична компетентність», «емоційна компетентність», «етична компетентність». Інтерпретовано мету інтегрованого курсу «Мистецтво», щодо всебічного художньо-естетичного розвитку особистості дитини, освоєння нею культурних цінностей у процесі пізнання мистецтва; плекання пошани до вітчизняної культурної спадщини як невід'ємної частини світової мистецької спадщини; формування ключових, мистецьких предметних та міжпредметних компетентностей, необхідних для художньо-творчого самовираження в особистому та суспільному житті.

На основі контент-аналізу Державного стандарту початкової освіти, Концептуальних засад реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа», типових освітніх програм для початкової школи встановлено, що особлива роль у становленні особистості молодшого школяра відводиться урокам музичного мистецтва, які сприяють розвитку в дітей почуття прекрасного, формуванню естетичних смаків і вчать їх розуміти й поцінувати твори мистецтва.

З'ясовано, що невід'ємним елементом уроків музичного мистецтва є музично-ритмічна діяльність яка допомагає дитині виразити своє відчуття настрою, характеру й розвитку музики, передати розуміння художнього образу, діагностує у молодших школярів емоційно-образне та ціннісне музичне сприйняття й здатність до адекватної творчої пластичної імпровізації.

Визначено основні напрями реалізації музично-ритмічної діяльності молодших школярів на уроках музичного мистецтва, а саме: розвиток музичного слуху, формування вміння підпорядковувати рухи музиці, а також засвоєння музичних знань; формування правильних рухових навичок (ходьба, кружляння, рухи рук, елементи танцю тощо); розвиток здатності керувати рухами тіла.

Доведено, що музично-ритмічна діяльність відіграє особливу роль у процесі формування емоційно-етичної компетентності здобувачів початкової освіти, адже є джерелом розвитку почуттів, глибоких переживань та відкриттів дитини, залучає її до пізнання й прийняття духовних цінностей, розвиває емоційну сферу дитини, здатність співчувати персонажам, співпереживати щодо подій тощо.

Ключові слова: емоційно-етична компетентність, молодші школярі, інтегрований курс «Мистецтво», музичне мистецтво, музично-ритмічна діяльність.

The article is devoted to one of the topical issues in the field of primary education – the formation

of emotional and ethical competence of primary schoolchildren. In particular, the essential characterization of the concepts of «emotional and ethical competence», «emotional competence», «ethical competence» is clarified.

The purpose of the integrated course «Art» is interpreted as the comprehensive artistic and aesthetic development of the child's personality, mastering cultural values in the process of learning art; fostering respect for the national cultural heritage as an integral part of the world artistic heritage; formation of key, artistic subject, and interdisciplinary competencies necessary for artistic and creative expression in personal and social life.

Based on the content analysis of the State Standard of Primary Education, the Conceptual Framework for Reforming General Secondary Education «New Ukrainian School», and typical educational programs for primary school, it is established that a special role in the formation of the personality of a junior schoolchild is given to music lessons, which contribute to the development of children's sense of beauty, the formation of aesthetic tastes and teach them to understand and appreciate works of art.

It has been found that an integral element of music lessons is musical and rhythmic activity that helps the child to express his or her sense of mood, character, and development of music, convey an understanding of the artistic image, diagnoses emotional, figurative and value-based musical perception and the ability to adequately creative plastic improvisation in primary schoolchildren.

The main directions of the implementation of musical and rhythmic activity of primary schoolchildren in music lessons are determined (education of musical hearing, formation of the ability to subordinate movements to the development of music, as well as the acquisition of musical knowledge; formation of correct motor skills: walking, spinning, hand movements, dance elements, etc.)

The main directions of realization of musical and rhythmic activity of junior schoolchildren in music lessons are determined, namely: development of musical hearing, formation of the ability to subordinate movements to music, as well as the acquisition of musical knowledge; formation of correct motor skills (walking, spinning, hand movements, dance elements, etc.); development of the ability to control body movements.

It is proved that musical and rhythmic activity plays a special role in the process of forming the emotional and ethical competence of primary education students, as it is a source of development of feelings, deep experiences and discoveries of the child, involves him/her in the knowledge and acceptance of spiritual values, develops the emotional sphere of the child, the ability to sympathize with the characters, empathize with the events, etc.

Key words: emotional and ethical competence, primary school students, integrated course «Art», musical art, musical and rhythmic activity.

УДК 373.3.016:78]37.091.32
DOI <https://doi.org/10.32782/2663-6085/2023/64.1.11>

Гречаник С.В.,
аспірантка кафедри педагогіки
і психології початкової освіти
Глухівського національного
педагогічного університету
імені Олександра Довженка

Постановка проблеми у загальному вигляді. В умовах розбудови Нової української школи надзвичайно гостро стоїть проблема розвитку морально-естетичних, морально-етичних цінностей та виховання загальної духовності українського соціуму як майбутнього нашої держави. Багатовікова історія еволюції людини як особистості свідчить про те, що музичне мистецтво є одним із найдієвіших засобів розкриття духовного й індивідуально-унікального потенціалу індивіда ХХІ століття.

Відповідно до основних вимог Державного стандарту початкової освіти [3], Концептуальних засад реформування середньої освіти «Нова українська школа» [6], типових освітніх програм для початкової школи [7; 8] особлива роль у становленні особистості молодшого школяра відводиться урокам музичного мистецтва, які сприяють розвитку в дітей почуття прекрасного, формуванню естетичних смаків, вчать їх розуміти й поцінувати твори мистецтва. Водночас, музичне мистецтво стає інструментом актуалізації емоційної сфери особистості.

Невід'ємним елементом уроків музичного мистецтва в початковій ланці закладів загальної середньої освіти (далі – ЗЗСО) є музично-ритмічна діяльність. Цей вид музично-творчої активності допомагає дитині виразити своє відчуття настрою, характеру й розвитку музики, передати розуміння художнього образу, ідентифікує у молодших школярів адекватність музичного сприйняття та здатність до творчої пластичної імпровізації [1, с. 70].

Відтак, визначення ролі музично-ритмічної діяльності у формуванні емоційно-етичної компетентності молодших школярів постає актуальним напрямом наших наукових пошуків.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У сучасній науковій літературі проблема формування емоційно-етичної компетентності в здобувачів початкової освіти постає актуальним напрямом досліджень. Так, українськими вченими висвітлено різні аспекти розвитку емоційної (Л. Груша, С. Курносова, Ю. Савченко, Л. Стрелкова, М. Шпак, В. Юркевич та ін.) та етичної (В. Зарицької, І. Лисенкової, Л. Крюкової, О. Атемасової, Ю. Савченко та ін.) сфери особистості в молодших школярів.

Теоретико-методичні засади проведення уроків музичного мистецтва в початковій школі розкрито в працях Л. Аристової, Н. Гречаник, О. Калініченко, Л. Масол, С. Пішуна, С. Садовенко, І. Стеценко та інших. Особливості організації та проведення музично-ритмічної діяльності на уроках музичного мистецтва представлено в працях А. Авдієвського, І. Гадалової, Л. Гасенко, Н. Гоголь, А. Козир, Л. Масол, П. Ніколаєнко, Т. Овчинникової, Е. Печерської, О. Раввінова, Г. Рігіного,

О. Ростовського, М. Румера, Г. Стулової, Л. Хлебникової та ін.).

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Рефлексія значної кількості наукових праць за темою наукового пошуку дозволяє констатувати, що проблема реалізації музично-ритмічної діяльності на уроках музичного мистецтва достатньо розкрита в сучасній науково-методичній літературі, в той час як проблема втілення у практику роботи ЗЗСО ефективних методів і прийомів, спрямованих на розвиток природної виразності рухів дітей, найпростіших навичок хореографії, формування в них музично-ритмічних і творчих здібностей, виховання почуття колективізму, емоційного ставлення до музики потребує більш ґрунтовного висвітлення, зокрема в контексті їх емоційно-етичної здатності. Відтак, актуальним напрямом, на нашу думку, є уточнення змісту музично-ритмічної діяльності учнів на уроках музичного мистецтва та розкриття її ролі в процесі формування емоційно-етичної компетентності молодших школярів.

Мета статті полягає в теоретичному обґрунтуванні ролі музично-ритмічної діяльності у процесі формування емоційно-етичної компетентності молодших школярів.

Виклад основного матеріалу. Формування емоційно-етичної компетентності особистості є одним із пріоритетних напрямів сучасної освіти, адже соціально-емоційно орієнтоване навчання сприяє формуванню в учнів соціально-відповідної етичної поведінки. Поняття «емоційно-етична компетентність» містить дві складові: емоційну та етичну.

Як зазначають М. Зацарна та Н. Гречаник, емоційна компетентність особистості охоплює здатність розпізнавати, регулювати та використовувати емоції для сприяння ефективній комунікації та прийнятті оптимальних рішень, тоді як етична компетентність здобувачів освіти передбачає наявність здатності розпізнавати, розмірковувати та діяти згідно з етичними принципами та цінностями в навчальних закладах і поза їх межами [4, с. 64].

У Державному стандарті початкової освіти наголошується на необхідності реалізації компетентнісної освіти, що передбачає розвиток творчої сфери (я створюю, я змінюю, я знаходжу, я доповнюю) і емоційно-ціннісної (я прагну, я хочу досягти, я дуже ціную, я схвалюю, я відчуваю, що мені потрібно) [3].

Всебічний художньо-естетичний розвиток особистості дитини, освоєння нею культурних цінностей у процесі пізнання мистецтва; плекання пошани до вітчизняної та зарубіжної мистецької спадщини; формування ключових, мистецьких предметних та міжпредметних компетентностей, необхідних для художньо-творчого самовираження в особистому

та суспільному житті, є основною метою інтегрованого курсу «Мистецтво» [7, с. 87]. Тож особлива роль у вихованні особистості зі сталою світоглядною позицією, емоційною сферою та етичними нормами належить урокам музичного мистецтва.

Слушними, на наш погляд, є міркування вчених Н. Гречаник та С. Пішун, про те, що «у початковій школі урок музичного мистецтва – це основна форма як музичної освіти, так і естетичного виховання учнів. Від організаційного компоненту й ефективного професійного проведення уроків залежить рівень реалізації тих завдань музичної освіти, що постають перед молодим поколінням» [2, с. 86].

Невід'ємним елементом уроків музичного мистецтва є музично-ритмічна діяльність. Цей вид музично-творчої діяльності допомагає дитині виразити своє відчуття настрою, характеру й розвитку музики, передати розуміння художнього образу, діагностує у молодших школярів адекватність музичного сприйняття і здатність до творчої пластичної імпровізації [1, с. 70].

Музично-ритмічна діяльність молодших школярів на уроках музичного мистецтва передбачає три напрями, а саме:

1) розвиток музичного слуху, формування вміння підпорядковувати рухи музиці, а також засвоєння музичних знань;

2) формування правильних рухових навичок, як-от: ходьби, кружляння, рухів рук, елементів танцю тощо;

3) розвиток здатності керувати рухами тіла (зупинятися, змінювати рух тощо).

Слушно зазначає Н. Гоголь, що «музично-ритмічна діяльність на уроках музичного мистецтва забезпечує різнобічний музичний розвиток учнів, а саме: їхню музикальність, творчі здібності, емоції та почуття, формуються вміння за допомогою рухів передавати характерні особливості музичного твору [1, с. 73]».

Безумовно, музично-ритмічні рухи в структурі уроку музичного мистецтва можуть виконувати не лише роль методу чи прийому засвоєння молодшими школярами окремих понять музичної грамоти, а й слугувати засобом самовираження підростаючої особистості. Музично-ритмічні рухи учнів спрямовані на пластичне вираження в музиці її загальних особливостей – характеру, настрою, образу музичного твору; специфічних властивостей – засобів музичної виразності (елементів музичної мови), жанрових особливостей (пісенність, танцювальність, маршовість), оркестровки (імітація гри на музичних інструментах) [1, с. 72].

Варто зазначити, що на кожному з етапів навчання в початковій школі зміст музично-ритмічної діяльності відрізняється. Так, у 1–2-х класах бажано здійснювати показ ритмічних рухів самим

педагогом, у процесі їх розучування музично-ритмічних вправ варто використовувати віршований текст, образне слово, застосовувати метод пояснення. Послідовне відтворення музично-ритмічних рухів за прикладом учителя допоможе учням їх швидше запам'ятати та якісно виконати. У музичній діяльності важливо також піклуватися про культуру самого руху, що забезпечує розвиток художнього смаку юної особистості. На різних етапах уроку доцільно акцентувати увагу учнів на виразності виконання музично-ритмічних рухів, умінні відчувати характер музичного образу та передавати засобами музично-ритмічної діяльності власні емоції та почуття. Як результат – надалі учні самостійно або за незначною допомогою вчителя комбінуватимуть засвоєні рухи в нових поєднаннях, створюючи власні імпровізації.

Водночас, ритмічні імпровізації не повинні бути формальними, а мати зв'язок із музичними образами, відповідати задуманому характеру. Наприклад, після ознайомлення з піснями Кози та Вовчика з опери «Коза-Дерева» М. Лисенка [5, с. 39], доцільно згадати, які риси характеру засуджуються українським народом в образах Кози та Вовка; пояснити, що означає слово «дерева» (надокучлива людина чи сварка); визначити основну мораль казки («За всі вчинки потрібно відповідати»), а вже після цього запропонувати дітям передати риси характеру (як позитивні так і негативні) героїв опери та відтворити їх рухи в процесі музично-ритмічної діяльності.

У 3–4-их класах учні більш обізнані як за допомогою музично-ритмічної діяльності передаються риси характеру героя, рухи тощо, тому діти активно реагують на їх зміну в музичних творах. Зазначимо, що вміння виділити характерну ритмічну інтонацію танцю, пісні, маршу допомагає засвоєнню поняття про музичну інтонацію. Учні із задоволенням використовують ритмічні рухи під час імпровізації та драматизації пісенного матеріалу. Важливо підтримувати таку ініціативу, творчий пошук молодших школярів.

Наприклад, виконання двочастинної композиції в українській народній пісні «Як діждемо літа» засновано на контрасті її частин: у ліричному заспіві дівчатами виконується фразування рухами руки, що розкривається з хусточкою з відповідним поворотом голови, а, своєю чергою, в танцювальному приспіві хлопчики виконують напівприсідання та виставляння ніг, характерні для українського народного танцю «Гопак» [1].

У процесі музично-ритмічної діяльності виникає природна рухова реакція дітей на музику, що звучить. Таке активне рухове сприйняття сприяє тому, що дитина глибше та точніше відчуває настрій музики. При цьому музично-ритмічні рухи виступають для молодшого школяра невербальним засобом передачі емоційного змісту твору,

коли зміна характеру музики, поява якихось нових динамічних, тембрових та темпових відтінків, нових інтонацій призводить до зміни характеру рухів.

Як результат, різні за характером музичні твори викликають у дітей емоційні переживання та настрої, під впливом яких і рухи набувають відповідного характеру. Наприклад, урочисте звучання святкового маршу радує, бадьорить дітей. Це проявляється в підтягнутій поставі, точних, чітких, підкреслених рухах ніг і рук. Навпаки, спокійний плавний характер танцю дає змогу зробити поставу більш вільною, рухи м'якими, неквапливими. Жанрові особливості музики, наприклад, пісенність можна передати плавними рухами рук, маршовість – крокуванням. Виконання музики танцювального характеру сприяє освоєнню школярами танцювальних рухів – кружляння у вальсі, кроку польки, притупів у народних танцях, граціозних поклонів і реверансів у менуеті, підстрибування, дробового кроку, притупів у народних танців, змінного – в хороводах (лінійних, кругових, «змійкою»), кроку полонезу, характерних рухів рук, голови, корпусу тощо.

Отже, формуванню у молодших школярів емоційно-етичної компетентності сприяють музично-ритмічні рухи на уроках музичного мистецтва, які уможливають краще сприймання й розуміння музичних образів виконуваних творів, дозволяють керувати руховою реакцією учнів на музику. Інтонаційно-образний лад музики, що має яскравий образотворчий характер, також може слугувати мотивом для виконання дітьми пластичних етюдів.

Висновки. Отже, музично-ритмічна діяльність є джерелом розвитку почуттів, глибоких переживань та відкриттів дитини, залучає її до духовних цінностей, розвиває емоційну сферу дитини, здатність співчувати персонажам, співпереживати події, що сприяє формуванню емоційно-етичної компетентності в молодших школярів.

Саме цей вид діяльності молодших школярів на уроках музичного мистецтва відіграє особливу роль в процесі формування емоційно-етичної компетентності підростаючої особистості, адже забезпечує різнобічний музичний розвиток учнів, а саме: їхню музикальність, творчі здібності, емоції та почуття, формування вміннь за допомогою рухів передавати характерні особливості музичного

твору. Водночас, посилюється емоційно-етичний вплив музики на дітей, рухи допомагають прослідкувати розвиток музичного образу, розвивається уява про засоби музичної виразності та елементи музичної мови, краще засвоюється музичний матеріал уроку. Зростає культура поведінки молодших школярів, формуються навички колективних дій, що спрямовані на формування в учнів емоційно-етичної компетентності.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Гоголь Н. В. Музично-ритмічна діяльність у структурі уроків музичного мистецтва. *Інноваційна педагогіка. Теорія та методика навчання (з галузей знань)*, 2023. Вип. 57 (1). С. 70-74.
2. Гречаник Н., Пішун С. Художньо-специфічні принципи інтегрованого викладання музичного мистецтва в початковій школі. *Молодь і ринок*, № 2 (169), 2019. С. 85-90.
3. Державний стандарт початкової освіти, затверджений постановою КМУ 21 лютого 2018 р. № 87. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/688-2019-%D0%BF#Text> (дата звернення: 06.08.2023).
4. Зацарна М. Ю., Гречаник Н. І. Теоретичні засади формування емоційно-етичної компетентності в майбутніх педагогів. *Сучасна гуманітарна наука в інтерпретації молодих дослідників (до 200-річчя К. Ушинського)*. Київ: НУБІП України. 2023. С. 64-66.
5. Калініченко О. В., Аристова Л. С. Мистецтво: підруч. інтегрованого курсу для 1 кл. закладів загальної середньої освіти. Київ: Видавничий дім «Освіта», 2018. 128 с.
6. Концепція Нової української школи (2016). URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf> (дата звернення: 06.08.2023).
7. Про затвердження типової освітньої програми, розробленої під керівництвом Савченко О. Я. 1–2 клас. Наказ Міністерства освіти і науки України від 12.08.2022 № 743-22 URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/programy-1-4-klas/2022/08/15/Typova.osvitnya.prohrama.1-4/Typova.osvitnya.prohrama.1-2.Savchenko.pdf> (дата звернення: 15.07.2023).
8. Про затвердження типової освітньої програми, розробленої під керівництвом Шияна Р. Б. 3–4 клас. Наказ Міністерства освіти і науки України від 12.08.2022 № 743-22. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/programy-1-4-klas/2022/08/15/Typova.osvitnya.prohrama.1-4/Typova.osvitnya.prohrama.3-4.Shyyan.pdf> (Дата звернення: 12.07.2023).